

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора економічних наук, старшого дослідника,
професора кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»
КУЧЕРА АНАТОЛІЯ ВАСИЛЬОВИЧА
на дисертаційну роботу
БАРУЛІНОЇ ІРИНИ ЮРІЇВНИ
на тему «Економічне обґрунтування міських агросистем в умовах
урбаністичного розвитку під впливом кліматичних змін»
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дисертаційної роботи

Актуальність дослідження зумовлена потребою подолання сучасних глобальних викликів, серед яких кліматичні зміни, стрімка урбанізація та необхідність забезпечення сталого розвитку. З одного боку, зазначені явища створюють серйозний антропогенний тиск на міські території, вимагаючи впровадження інноваційних підходів до управління міською інфраструктурою та ресурсами. З іншого боку, міські агросистеми є важливим інструментом, який сприяє зміцненню продовольчої безпеки, скороченню витрат на транспортування, раціональному використанню земельних і водних ресурсів та підвищенню енергетичної ефективності. Їх запровадження зменшує вуглецевий слід, що робить ці системи важливим елементом сучасних урбаністичних стратегій, орієнтованих на забезпечення стійкості. Міські агросистеми забезпечують фундамент для сталого розвитку, інтегруючи екологічні, економічні та соціальні аспекти в процес трансформації міських територій.

Згідно з нашими дослідженнями, у світі в останні роки кількість публікацій щодо міського фермерства збільшувалася дуже високими темпами, аналіз динаміки вказує на істотне зростання публікаційної активності в цій сфері. Станом на 15.03.2025 р. у базі Scopus було проіндексовано 1148 документів, що містили в назві, анотації та/або ключових словах термін «urban farming», з яких 59,3 % опубліковано за останні п'ять років (2020–2024 pp.). Це переконливо свідчить про значний науковий інтерес до проблеми розвитку міського фермерства у світі. Водночас в українській науці є прогалини в забезпеченні розвитку міського фермерства, зокрема українські вчені не мають жодної публікації із цієї тематики, проіндексованої в базі Scopus.

Зважаючи на зазначене, актуальним і своєчасним є питання економічного обґрунтування міських агросистем для модернізації інфраструктури, стимулювання економічного зростання та сприяння сталому розвитку громад.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дослідження виконано відповідно до тематики таких науково-дослідних робіт: «Сучасні еколого-економічні проблеми природокористування Херсонської області за умов кліматичних змін» (номер державної реєстрації 0118U007196), «Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України» (номер державної реєстрації 0120U101471),

«Сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектору Причорноморського регіону України» (номер державної реєстрації 0123U103089).

Найбільш суттєві результати дослідження, що містять наукову новизну

Дисертантом розроблено національну типологію міських агросистем, яка структуровано враховує їхній економічний потенціал, соціальні та екологічні функції, а також специфіку міського середовища. Запропонована типологія дозволяє адаптувати міжнародний досвід до українських реалій і полегшує інтеграцію агросистем у просторове планування територій.

Уперше запропоновано комплексну методику оцінки ефективності міських агросистем у форматі «Індексу стійкості міських агросистем», яка інтегрує економічні, екологічні та соціальні аспекти. Методика охоплює 30 індикаторів і забезпечує системну оцінку багатовимірного впливу міських агросистем на громади. Кожен індикатор оцінюється за 10-бальною шкалою, де 1 бал – низький вплив, а 10 балів – високий, що дозволяє кількісно вимірювати вплив агросистем на місцеву економіку, довкілля та громаду.

Удосконалено методичний підхід до аналізу економічної, екологічної та соціальної ефективності міських агросистем; підходи до забезпечення фінансово-економічної стабільності міських агросистем шляхом адаптації бізнес-моделей, з урахуванням соціальної активності та екологічної відповідальності, а також залучення різноманітних ресурсів для відбудови міських територій.

Дістали подальшого розвитку практичні рекомендації щодо інтеграції міських агросистем у просторове планування територій, що дозволяє підвищити їхню економічну ефективність, екологічну стійкість і соціальну значущість; стратегії підтримки міських агросистем у контексті післявоєнного відновлення українських міст, включаючи залучення інвестицій, розробку механізмів фінансування та впровадження інноваційних підходів до управління.

Значення отриманих автором результатів дослідження для науки та практики

Робота містить нові наукові результати та практичні рекомендації, спрямовані на формування міських агросистем в умовах урбаністичного розвитку та кліматичних змін. Їх упровадження сприяє підвищенню екологічної стабільності, зниженню вуглецевого сліду, покращенню продовольчої безпеки та створенню нової парадигми урбаністичного розвитку, що гармонізує соціальні, економічні та природні компоненти міського середовища. У контексті сталого післявоєнного відновлення українських міст міські агросистеми можуть і мають стати дієвим інструментом, що сприяє реконструкції міського середовища, посиленню економічної активності та формуванню соціальної згуртованості.

Здобуті результати сприяють розширенню економічних знань у сфері міських агросистем, забезпечують наукове підґрунтя для розробки стратегій їхнього впровадження та розвитку, а також створюють передумови для інтеграції екологічних і соціальних компонентів у стратегії сталого розвитку міських громад України.

Основні результати дослідження використано на різних рівнях управління: Національною спілкою архітекторів України, Всеукраїнською спілкою громад, Головним управлінням Державної служби геодезії, картографії та кадастру у Херсонській області, ТОВ «Херсонземпроект», ТОВ «БломІнфоЮкрейн».

Розроблена методика оцінки ефективності міських агросистем «Індекс сталості міських агросистем» може використовуватися органами місцевого самоврядування, інвесторами, громадськими організаціями та науковцями. Цінними також є пропозиції здобувача щодо внесення змін до законодавства України для інтеграції поняття «міські агросистеми» та створення правової бази, що забезпечує їх розвиток, включаючи регулювання землекористування та спрощення процедур для аграрної діяльності в міських умовах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків

Обґрунтованість наукових положень підтверджується проведенням автором аналізом праць вітчизняних і зарубіжних учених, логічним і коректним використанням методів, опрацюванням великої кількості аналітичних і нормативно-правових матеріалів. У дослідженні опрацьовано 164 наукових джерела, міжнародних і вітчизняних нормативно-правових документів.

Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, слід зазначити, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а наукова новизна є достовірною відповідно до представлених у роботі доказів, створених за допомогою комплексу методів та прийомів досліджень.

Для розв'язання поставлених у дисертації завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналіз і синтез; індукція та дедукція; абстрагування та моделювання; експертне опитування та анкетування; метод кейс-стаді; економіко-математичні методи. Висновки та пропозиції дисертаційної роботи відповідають визначеним завданням і змісту, що дозволяє вважати дисертаційну роботу завершеним дослідженням.

Отже, наукові положення, висновки та практичні рекомендації, викладені в дисертаційній роботі І. Ю. Баруліної, мають достатній ступінь обґрунтованості, автором використано значну кількість емпіричних, зокрема первинних даних. Матеріали дисертації були предметом розгляду та дискусій на науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних. Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано положення, які є особистим здобутком автора.

Повнота викладу результатів дисертації у наукових публікаціях

Основні положення та отримані результати відображено в 16 публікаціях, з них 1 публікація у виданні, індексованому в базі Scopus, 7 статей – у вітчизняних фахових виданнях категорії Б, 8 публікацій – у матеріалах міжнародних і всеукраїнських конференцій. Результати дослідження також апробовано на конференціях – 6 міжнародних і 2 всеукраїнських.

Структура та зміст дисертації, її завершеність і відповідність установленим вимогам щодо оформлення

Структура дисертації та обсяг відповідає вимогам МОН України щодо дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація складається з

анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків і рекомендацій виробництву, списку використаних джерел і додатків. Зміст розділів загалом розкриває хід виконання поставлених завдань. Таблиці, рисунки, додатки загалом візуалізують перебіг реалізації завдань дослідження. Під час вивчення матеріалів дисертації на момент підготовки відгука не було виявлено ознак порушення академічної доброчесності.

У вступі окреслено актуальність теми дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, окреслено мету та завдання наукового дослідження, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, узагальнено наукову новизну одержаних результатів.

У теоретичному розділі дисертації систематизовано передумови розвитку міських агросистем в умовах урбаністичного розвитку під впливом кліматичних змін (ст. 29–53), зокрема узагальнено причини, динаміку та наслідки зміни клімату в Україні та світі, а також викиди парникових газів за 24 місяці війни (ст. 29–35), виклики та вплив на міське середовище урбанізації як глобального тренду (ст. 36–39), дефіцит сільськогосподарських земель (ст. 39–46), вплив кліматичних змін та урбанізації на формування міських агросистем (ст. 46–51), історичні аспекти розвитку міських агросистем (ст. 51–54); розвинуто понятійний апарат і типологію міських агросистем (ст. 54–79); узагальнено політики та заходи підтримки міських агросистем у Європі (ст. 79–92).

У другому розділі здійснено аналіз розвитку міських агросистем як одного із засобів забезпечення сталого розвитку міських громад України. Особлива увага автора приділена дослідженню участі міських агросистем у досягненні глобальних цілей сталого розвитку (ст. 96–104) та впливу міських агросистем на економічний розвиток і стійкість громад (ст. 105–130). Зокрема, здійснено аналіз економічної ефективності діяльності міських агросистем, проаналізовано екосистемні послуги міських агросистем та їхній економічний ефект, визначено соціально-економічне значення міських агросистем у формуванні сталих громад. Також у цьому розділі розглянуто потенційні виклики та ризики діяльності міських агросистем у забезпеченні сталого розвитку громад (ст. 130–145).

Третій розділ стосується економічного механізму забезпечення розвитку міських агросистем в умовах урбаністики. Особливу увагу автор приділяє методичному підходу щодо оцінки ефективності міських агросистем, зокрема тут описано методику розрахунку Індексу сталості міських агросистем (ст. 149–158), схарактеризовано індикатори для оцінювання та методи їх розрахунку (ст. 158–198), здійснено практичну апробацію методики визначення Індексу сталості міських агросистем (ст. 198–211), з урахуванням чого розроблено рекомендації щодо забезпечення ефективного функціонування міських агросистеми (ст. 211–220). У результаті дослідження за розробленою методикою Індекс сталості міських агросистем було проаналізовано шість міських агросистем за різними типами (вертикальна ферма, міська ферма, громадський сад-город, соціальна ферма, освітня ферма та домашній сад-город) для визначення їхнього впливу на місцевий економічний розвиток. Установлено, що кожен із розглянутих типів відіграє окрему, проте взаємодоповнювальну роль у

формуванні сталого розвитку місцевих громад (ст. 209).

Установлено, що комерційно орієнтовані системи (вертикальні ферми та міські ферми) забезпечують високий економічний ефект завдяки орієнтації на інновації, оптимізацію простору та комерціалізацію діяльності. Водночас громадські сади, соціальні та освітні ферми демонструють значний соціальний та екологічний вплив, сприяючи інтеграції громади, підтримці вразливих груп, підвищенню екологічної обізнаності та збереженню довкілля (ст. 226).

Результати дослідження узагальнено у висновках до розділів роботи та в загальних висновках і рекомендаціях виробництва (ст. 224–227). Водночас наприкінці розділів не зазначено інформацію про авторські публікації, в яких опубліковано основні результати дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення одержаних дисертантом результатів, слід зазначити певні побажання та зауваження.

1. Формулювання окремих завдань дисертаційної роботи є вузьким за змістом (наприклад: визначити соціально-економічне значення міських агросистем у формуванні сталих громад); з огляду на їхню кількість (11 завдань), їх варто було б згрупувати, що дозволило б збалансувати їх із пунктами наукової новизни та висновками. Хоча загальна кількість висновків (11) указує на дотримання балансу із кількістю завдань, у загальних висновках варто було б чітко сформулювати, яке завдання вирішено в роботі, а самі висновки доречно було б пронумерувати.

2. Методологічно не зовсім коректно формулювати окремі завдання дисертації, починаючи зі слів «проаналізувати...», «дослідити...», оскільки аналізування й дослідження здійснюють для одержання певних (конкретних) результатів теоретичного, методологічного чи прикладного характеру.

3. Робота значно б виграла, якби автор надав власну економічну оцінку екосистемних послуг міських агросистем та їхній економічний ефект, наприклад, спираючись на результати проведеного опитування за різними типами цих агросистем.

4. Назва третього розділу «Економічний механізм забезпечення розвитку міських агросистем в умовах урбаністики» не достатньо відповідає його змісту, оскільки в ньому представлено методику визначення Індексу сталості міських агросистем, її практичне застосування та рекомендації, але самого економічного механізму не запропоновано.

5. Характеризуючи складові індикаторів і методику їхнього розрахунку, не завжди забезпечено повну кореляцію між цими складовими та методикою розрахунку. Наприклад: для індикатора «рентабельність виробництва», що запропоновано розраховувати за традиційною формулою (ст. 162), складовими визначено такі: 1) середньомісячна виручка в найбільш прибутковий сезон; 2) відсоткове зниження виручки між піковим та найменш активним періодами; 3) сезонність виручки та витрат (періоди підвищення та зниження); 4) загальні місячні витрати; 5) сезонні зміни витрат (відсоткові зміни витрат у різні сезони) (ст. 161). Однак автором не пояснено, як інтегрувати ці складові у формулу рентабельності. Також виникає питання про те, чи потрібно рентабельність

розраховувати помісячно, враховуючи специфіку агровиробництва й відповідно агросистем. Аналогічне питання стосується інвестиційної віддачі (ст. 162–163), періоду окупності інвестицій (ст. 164–165). Із методологічного погляду дискусійною є різна бальна оцінка ефективності управління органічними відходами за однакового відсотка та методів (переробляється понад 75% органічних відходів; використовуються три методи) (ст. 266).

6. У дисертаційній роботі є певні не зовсім коректні формулювання, наприклад: «продукти харчування», «ресурсоемність», «водоемність», «підтримка природного круговороту поживних речовин». Крім того, дисертаційна робота не позбавлена граматичних, синтаксичних, пунктуаційних та інших редакційно-технічних помилок.

Проте, слід зазначити, що вказані недоліки та дискусійні питання в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи та не зменшують її теоретичного та практичного значення.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація Баруліної Ірини Юріївни на тему «Економічне обґрунтування міських агросистем в умовах урбаністичного розвитку під впливом кліматичних змін», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» (05 «Соціальні та поведінкові науки»), є завершеним, самостійним науковим дослідженням, яке характеризується новизною, теоретичним і практичним значенням, відповідає вимогам, що визначені «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами та доповненнями). Усе це дає підстави для висновку, що Баруліна Ірина Юріївна заслуговує присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, старший дослідник,
професор кафедри менеджменту організацій
Національного університету
«Львівська політехніка»

Анатолій КУЧЕР

Підпис засвідчую

Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»

Роман БРИЛИНСЬКИЙ